

žín. Podľa ich mienky (do značnej miery oprávnenej) paradoxy teórie množín sa objavujú práve v dôsledku nekontrolovaného používania tohto pojmu.“ (s. 131). Program nominalistov sa dá charakterizovať ako redukcia tvrdení tradičnej matematiky spojených s pojmom množiny alebo triedy na tvrdenia o individuách, o prvkoch tých tried. Nominalizmus je zameraný proti platonistickej interpretácii abstraktných objektov (množine nie je možné pripísať také isté bytie ako jednotlivému elementu — cantorovská teória trpí paradoxami práve preto, že medzi tým nerozlišuje). Na druhej strane však prostredníctvom nominalistických požiadaviek sa aparát matematiky stáva veľmi zložitým, pričom mnohé problémy vypadávajú, čo matematiku ochudobňuje a zužuje jej možnosti.

Autori venujú pozornosť aj niektorým súčasným aktuálnym problémom. Uvažujú napríklad o statuse ideálnych objektov v štruktúre matematickej teórie, o ich empirickej interpretácii i o ich vzťahoch k formálnemu aparátu, a to na príklade Misesovej teórie pravdepodobnosti a v úvahách o geometrii reálneho priestoru.

Zaujímavému problému je venovaná aj posledná kapitola o tzv. ma-

tematickom anticipovaní. Autori tu síce nepodávajú celkom uspokojivé riešenie problému (ich interpretácia je zväčša len špekulatívno-psychologického rázu), ale formulácia problému je nesporne aktuálna: Ako zdôvodniť fakt, že abstraktné matematické štruktúry vytvorené z čisto logických dôvodov, t. j. bez akéhokoľvek kontaktu s empirickým materiálom zrazu alebo po čase nadobúdajú empirickú interpretáciu? Hľadanie netriviálnej odpovede na túto otázku nesporne patrí medzi najdôležitejšie problémy súčasnej filozofie vedy.

Podľa nášho názoru sovietski autori vo svojej práci pomerne prístupným a zrozumiteľným spôsobom načrtávajú bohatú panorámu filozofických a metodologických problémov matematiky. Práca je preto vhodná i pre čitateľa, ktorého erudícia v tejto oblasti nie je veľká. Na druhej strane však kniha môže zaujať i vysokokvalifikovaného odborníka, pretože nastoľuje najpálčivejšie a najnáročnejšie problémy v danej oblasti. Monografia sovietskych autorov nesporne príspeje aspoň k čiastočnému vyplneniu prázdna, ktoré existuje u nás v oblasti filozofie matematiky.

Ján Rybár

MATERIALISTICKÁ DIALEKTIKA AKO ZÁKLAD VEDECKÉHO SVETONÁZORU

Materialističeskaja dialektika kak osnova naučnogo mirovozzrenija. Izd. Leningradskogo universiteta, Leningrad 1982, 114 s.

V kolektívnej monografii leningradskej univerzity, ktorej zodpovednými redaktormi sú V. G. Ivanov a V. P. Rožin, sa v centre pozornosti nachádzajú problémy formovania a fungovania vedeckého, komunistického svetonázoru. Materialistická dialek-

tika sa chápe ako základ tohto procesu, ako podstata a metóda vedeckého svetonázoru.

Áká je podstata svetonázoru a najmä vedeckého svetonázoru? Čo pod týmto pojmom chápu autori tejto monografie? Svetonázor v najširšom

zmysle slova je chápaný ako systém predstáv o svete, ktorý nás obklopuje, o mieste človeka v ňom, ktorý pomáha človeku orientovať sa v zložitých, problematických situáciách, ktoré predpokladajú veľkú mieru zodpovednosti, správne ich oceňovať a prijímať rozhodnutia. V svetonázore rozlišujeme dve navzájom späté zložky:

a) spoločný fond svetonázorových poznatkov a predstáv (poznávací aspekt);

b) aktívny životný postoj človeka, zameranie konania, v ktorom sa realizuje časť spoločného fondu svetonázorového poznania, ktoré vystupuje ako bezprostredný regulátor vedomého a podvedomého správania (praktický aspekt).

Vychádzajúc z dialektickej jednoty spoločenského vedomia a spoločenského bytia, obidva tieto aspekty sa navzájom prelínajú a ovplyvňujú, pričom ako zložky spoločenského vedomia si zachovávajú relatívnu samostatnosť. Na základe historickej analýzy tejto otázky prichádzajú autori k záveru, že v súčasnosti môžeme hovoriť o vedeckom svetonázore, ktorý zodpovedá našej epoche, jej úlohám a potrebám.

V prvej časti práce *Materialistická dialektika — teoretické jadro vedeckého chápania sveta* sa autori zaoberajú nasledujúcimi okruhmi:

1. metodologické problémy skúmania dialektiky v systéme vedeckého svetonázoru; 2. dialektikomaterialistické základy svetonázoru; 3. teoreticko-poznávacie základy vedeckého bádania; 4. zákonitosti rozvoja vedy a svetonázorový boj.

V druhej časti *Materialistická dialektika ako základ vedeckého svetonázoru a jej metódy* sa skúmajú tieto problémy: 1. vzájomná súvislosť ideológie a dialektiky v systéme vedeckého svetonázoru; 2. materialistická dialektika ako metóda, ktorou sa

realizujú funkcie vedeckého svetonázoru; 3. materialistická dialektika ako faktor formovania aktívneho životného postoja a komunistického presvedčenia.

V prvej časti autori na základe aplikácie princípu historizmu na bohatý vedecký materiál pristupujú k riešeniu niektorých metodologických otázok, k vysvetleniu pojmov hmota, pohyb, priestor a čas ako základných pojmov, pomocou ktorých sa snažíme pochopiť a vysvetliť obklopujúcu nás realitu. Detailne sa zaoberajú najmä vysvetlením nasledujúcich princípov: princípu vzájomnej neoddeliteľnosti hmoty a pohybu, nevyčerpatelnosti hmoty, materiálnej jednoty sveta, dialektikomaterialistického chápania nekonečnosti sveta v priestore a čase (relatívna rôznorodosť objektívnej reality), neohraničeného poznávania pohybujucej sa hmoty.

Pozornosť autorov sa ďalej sústreďuje na teoreticko-poznávacie základy vedeckého bádania. Spoločné východisko vedeckého poznania vidia v genetickom vzťahu človeka a prírody. Pri analýze tohto problému vychádzajú z klasikov marxizmu-leninizmu, ktorí rozlišujú dva aspekty daného vzťahu (s. 42):

a) vzťah prírody a myslenia na základe spôsobu ich existencie (ontologický aspekt);

b) vzťah medzi nimi na základe ich obsahu (gnozeologický aspekt).

Druhú skupinu problémov, ktorými sa autori v prvej časti monografie zaoberajú, tvoria zákonitosti rozvoja vedy a jej etapy. Podľa ich názoru sú tieto etapy tri:

— v prvej etape dochádza k hromadeniu, systematizácii empirického materiálu, zisteniu čiastkových korelácií a nových vedeckých poznatkov, určeniu nových faktov,
— druhá etapa rozvoja vedy je charakterizovaná prechodom od hro-

madenia a klasifikácie faktov k objavovaniu empirických závislostí a k systematizácii celého empirického materiálu na vlastnom základe,

— tretia etapa je spätá so vznikom teórie, v takom zmysle ako ju chápeme dnes.

Na základe tejto etapizácie sa autori snažia ukázať postupy, ktoré v sebe rozvíjajúca vedecká teória obsahuje a ktoré zároveň spĺňajú aj metodologickú funkciu.

Jedným z dôležitých aspektov dialektiky rozvíjajúceho sa vedeckého poznania je spätosť teórie s hypotézami. Autorom sa dobre podarilo poukázať na ten fakt, že kým spočiatku v histórii vedy vystupuje hypotéza ako jej určité empiricko-filozofické zovšeobecnenie, alebo ako jej čiastočný záver, v druhej etape rozvoja vedy dostáva samostatný význam a stáva sa hlavným teoretickým prostriedkom jej rozvoja, t. j. v súčasnosti vedecká hypotéza spĺňa celý rad funkcií (podobne ako aj teória) a stáva sa dôležitou formou teoretickej úrovne poznania.

Kým v prvej časti si autori kládli za cieľ ukázať materialistickú dialektiku ako jadro vedeckého svetonázoru, v druhej časti sa snažia zohľadniť najmä také komponenty vedeckého svetonázoru, ako sú ideológia, postoj a metóda.

Vychádzajúc z definície V. V. Mžvenijeradzeho [1], podľa ktorej ideológia vystupuje ako nevyhnutný komponent svetonázoru, je teoreticky uvedomelým vzťahom ľudí k okolitej sociálnej skutočnosti, „systematizovaný súhrn ideí, na základe ktorých si ľudia uvedomujú svoje ekonomické a triedne záujmy“, ktoré vedú k správne mu záveru, že svetonázor nie je a nemôže byť ideologicky neutrálny. Vždy a vo všetkých formách sú záujmy výrazom určitých

sociálno-triednych síl a slúžia k upevňovaniu alebo zmene existujúcich spoločenských vzťahov. Najmä povaha ideológie určuje triednu podstatu alebo typ svetonázoru a zároveň tie formy spoločenského vedomia a filozofické školy, pomocou ktorých sa takto charakterizovaný svetonázor realizuje tak v teoretickej, ako aj v praktickej sfére. Zohľadňujúc skutočnosť, že materialistická dialektika vystupuje ako faktor formovania aktívneho životného postoja a komunistického presvedčenia, autori sa diferencovane kriticky stavajú k názoru I. P. Razumovského [2], ktorý definuje postoj ako východiskový predpoklad ďalšieho prístupu k bádaniu, opisu a objasneniu javov. Postoj je to, čo mení svetonázor na jeho „vonkajší“ prejav a určuje spôsoby, akými sa bude realizovať. Na základe uvedeného tvrdenia autori pri rozpracúvaní otázky svetonázorového postoja kladú dôraz na to, že sa musí skúmať z viacerých aspektov: sociálno-psychologického (psychické založenie), všeobecno-gnozeologického (spôsob, štýl, myslenia), alebo z individuálno-osobnostného (životný postoj). Pritom sa pokúšajú zodpovedať viacero podľa nášho názoru zaujímavých otázok, ktoré nie sú v súčasnej marxisticko-leninskej filozofii dostatočne alebo vôbec rozpracované. K nim napríklad patria otázky: v akom vzájomnom vzťahu je chápaný svetonázor na úrovni spoločenského vedomia a svetonázor jednotlivca?, aký je mechanizmus formovania a fungovania postojov individua v systéme jeho seba-vedomia?, aké sú spôsoby jeho cieľavedomého ovplyvňovania?, aký je význam a obsah cieľavedomej svetonázorovej výchovy osobností?, akú úlohu zohráva dialektika v tomto procese? Aj napriek tomu, že autorom sa nepodarilo vyčerpávajúco tieto otázky zodpovedať, samotné ich nastolenie

je prínosom a podnetom pre ich ďalšie rozpracovanie.

Recenzovaná monografia obsahuje ešte ďalší pozitívny moment. Podľa tvrdenia autora organická jednota svetonázoru a dialektickej metódy sa ešte doteraz nerealizuje dôsledne v rôznych formách ľudskej činnosti, a to najmä v pedagogickej praxi, kde dochádza bezprostredne k formovaniu myslenia, kde sa začínajú formovať budúce vzťahy človeka k okolitej realite. Ako je známe, marxisticko-leninská filozofia je teoretickým základom vedeckého svetonázoru, keďže v centre jej pozornosti stojí problematika človeka, zmyslu jeho existencie, jeho vzťah k vonkajšiemu svetu.

Každá súčasná veda v sebe obsahuje, implicitne zahŕňa aj svetonázorový moment. Osvojenie si dialektického spôsobu myslenia má vplyv na všetky formy ľudskej činnosti, bez ohľadu na predmet, na ktorý je táto činnosť zameraná. Schopnosť odhaľovať a riešiť protirečenia vo svete, technike, vo všetkých sférach ľudského bytia je svojim spôsobom prejavom zvládnutia vedeckej metodológie a vedeckého svetonázoru. Škola by mala naučiť samostatne logicky myslieť. Škoda len, že neustále sa prejavuje rozpor medzi teóriou a praxou, rozpor medzi procesom osvojovania si poznatkov a procesom rozvoja schopnosti myslenia.

Autori sa opierajú o názor E. V. Iljenkova, podľa ktorého

1. Každý, či už žiak, alebo študent by mal preniknúť do problému

nie tak, že sa mu prekladajú hotové predstavy, axiómy, postuláty, algoritmy, ako sa to zvyčajne robí, ale tým, že sa im ukážu cesty, akými sa dospelo k riešeniu jednotlivých problémových situácií vo vede. Ak človek chápe problémy, ktoré pred neho veda stavia, od samého začiatku sa neorientuje len na hromadenie dát, ale predovšetkým na rozvoj logického myslenia, na metódy riešenia úloh.

2. Každý reálny problém sa navonok javí ako neriešiteľné protirečenie. Správne postavená výuka musí zamerať myslenie na hľadanie spôsobov ich riešenia.

3. Pedantný učiteľ, činnosť ktorého sa redukuje len na odovzdávanie hotových záverov a neukazuje na samotné problémy, ktoré viedli k daným záverom, nielenže nepodnecuje svojich žiakov k samostatnému mysleniu, ale v konečnom dôsledku vedie k jeho potlačeniu. To vedie k tomu, že sa nevychováva samostatne mysliaci ľudia, ale rodí sa len nové pokolenie pedantov.

Záverom možno konštatovať, že recenzovaná monografia splňa cieľ, ktorý si jej autori kládli. Poukazuje na teoretické problémy formovania a fungovania vedeckého, komunistického svetonázoru, na materialistickú dialektiku ako východisko a metódu vedeckého svetonázoru. Práca je podnetná a zaujímavá najmä pre odborníkov a pre ľudí, ktorí sa bližšie zaoberajú problematikou svetonázorovej výchovy.

Cenka Nováková

LITERATÚRA

1. MŽEVENIJERADZE, V. V.: Roľ ideológií v živni občestva. Moskva 1969.
2. RAZUMOVSKIJ, I. P.: Kurs teoríi istoričeskogo materializma.